

ERDÉLY

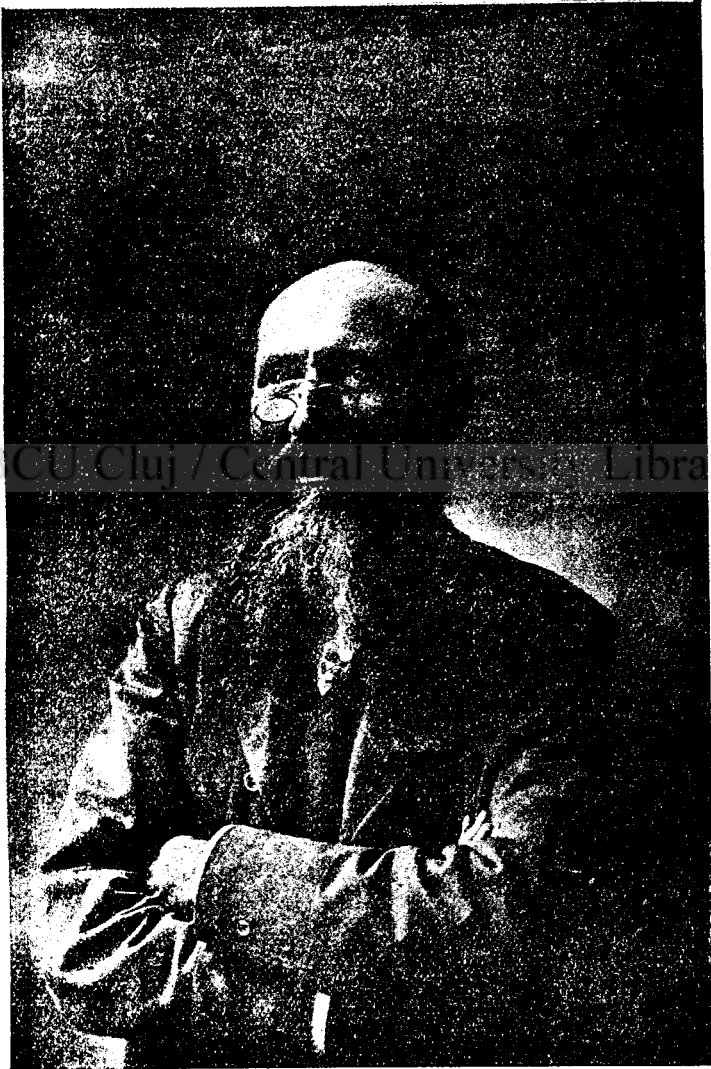
HONISMERTETŐ FOLYÓIRAT.

1. szám
1892.

KIADJA AZ ERDÉLYI KÁRPÁT-EGYESÜLET.

249. sz.
1912.

L. GYÁRFÁS GYŐZŐ.

L. Gyárfás Győző emlékezete.

(Született Sepsiszentgyörgyön 1855 március 24-én, meghalt Budapesten 1912 szeptember 22.)

Az a megdöbbenő gyászeset, mely lécfalvi *Gyárfás Győző* műszaki tanácsos váratlan elhunytával folyó évi szeptember 22-én családját s nagyszámú baráti körét gyászba borította, az E. K. E-re s vele együtt folyóiratunkra is nehezen pótolható veszteséget jelent. *Gyárfás Győző* ugyanis az E. K. E. megalakulásakor immár lelkes úttörője vala a mi egyesületünk céljainak s nem egy harcot vívott már meg a sógora: *Málik József* szerkesztésébe virágzott *Székely Nemzet* hasábjain a *Székelyföld* s különösen dédelgetett szülőmegyéje: *Háromszék* hegykoszorújának hozzáférhetővé tétele érdekében. Mint a háromszékmegyei magyar kir. építészeti hivatal az időbeli agilis főnöke, éppenséggel nagyjelentőségű határszéli útvonalak megteremtése által tényleg is jelentékenyen előmozdítá a délkeleti *Kárpátok* turistaságát. Kitartó fáradozásai, akadályt nem ismerő leleményessége nyitották meg ugyanis a közforgalom s így a turistaság számára a Romániába futó *Bodza* vízének azelőtt járhatatlan völgyoszorosát s kevéssel előbb éppen az *Ojtoz* szoros kibővítésével készülvén el, az onnan lerajzolt *Rákóczi-vár* képével és ismertetésével köszöntött be folyóiratunk: az *Erdély* hasábjain is. *Gyárfás Győző* lelkes tevékenységének egyik turistikailag szintén nevezetes emléke a *Fekete-ügy* fejtől az *Oltvölgy* derekára s onnan *Erdővidékre* haladó transversalis útunk is, mely *Kézdivásárhelyről* *Bükszádig*, onnan *Málnás-fürdőn* át *Barotig* oly könnyűvé teszi ma az utazást. Ennek az útnak köszönhetjük, hogy mai napság *Torja Bálványos* legendás romjainak, *Bálványos-Füred* csodás változatosságú ásványforrásainak s a *nápolyi kutyabarlanghoz* hasonló *Büdös*-nevű kénbarlangjának meglátogatása a régi idők ökörfogatainak gyötrelmeitől mentesúton kellemes kirándulás számba mehet s a *Szent-Anna tó* felkeresése sem számíthat többé csakis elszántabb természetbuvárok és versenydíjakra pályázó hegymászók vállalkozásai közzé, hanem évente az iskolás nemzedékek százi gyönyörködhetnek annak bájaiban.

L. Gyárfás Győző ezen munkálatok létrehozásában jól begyakorolt tollával s tetszetős rajzaival legott az *Erdély* zászlója alá szegődvén mindvégig hívünk is maradt s olvasóink is kedveltebb munkatársaink közzé számították őt. A természeti szépségeknek hívatottabb tolmácsa valóban alig is képzelhető a minő *Gyárfás Győző* vala. Ő tudniillik a toll mellett a rajzoló írónt, a színező ecsetet szintén kitünőleg kezelte s a természettudományokban, legkivált pedig a geológiában és népismében, valamint a műörténelemben szerzett nem mindennapi tudásával és nemes idealizmusával kiválóan fokozni tudta közleményeinek vonzó erejét. Az *Erdély* évfolyamait forgatva, gazdagító cikkeinek sorozatán végigtekintve valóban nehéz eldönteni: vajjon jól megválasztott illusztrációival, avagy az illető vidék népéletére, múltjára, forgalmi és közgazdasági érdekeire fényt derítő reflexióival szolgálta-e közvetlenebbül egyletünk programját?

L. Gyárfás Győző már gyermekkorától kezdve szokatlan érdeklődést tanúsított a tájképi szépségek iránt. Az Olt és Feketeügy teréről a Barcaságig terjeszkedő s a Kárpátok fel-séges hegykeretébe foglalt Sepsiszentgyörgy. szülöttjeként édes atyja: néhai L. Gyárfás Lajos 1848—49-iki honvéd százados, később városi főjegyző vezetése alatt, már serdülő éveiben az Orkót, Sugást látogatva szeretni tanulta a Kárpátok hegyvilágát. Ez a hajlama Nagyszebenben, hol a középiskola négy, első osztályát 1864—67-ig az ág. evangélikusok híres gimnáziumában járta, még kedvezőbb irányítást nyert. A közép-kori építészet egyik remekét képező ev. főtemplom Rosenauernek 1472-ben befejezett falképével, a város tisztos bástyái, védfalai, évszázados építményei, a déli Kárpátok nagyszerűleg tagozott arcúlatát, a szebeni főtérről jól kivehető Surul, Negoj, Vistea stb. hegyóriások élénk benyomást gyakoroltak a mindenért érdeklődő nemes tudvágytól hevülő ifjú fogékony lelkére. A turistaság eme gócpontjáról szerzett benyomásaival az akkori vasúttalan idők ősi szekerezgetése közben a Sepsiszentgyörgyről Szebenig útbaeső Fogaras vára, a templomkastélyok s váltakozó tájképek gazdagságával mind serkentőleg hatottak korán szemlélődő hajlamaira s ritka élességű megfigyelő képességhez segítettek. Felettből jellemző az ő nemes tudvágyának korai fejlettségére az az egyetlen körülmény is, hogy 1867 szeptemberében e sorok írójával édes atyja gondos vezetése alatt Nagyenyedre, a híres Bethlenkollegiumba leendő beiratkozásra utazólag, a nagyszebeni pihenő időzést miatta meg kelle kétszerezni. A nagy templom restaurációjával ugyanis a templom belsejében fennmaradt királybirói szobrok, a város előkelő családainak sok szép síremlékével, a javítások miatt, a szabadban lévén kihordva, az alig serdülő Gyárfás Győzöt, a kartársai által figyelemre sem igen méltatott több százados faragványoktól, alig lehetett elmozgatni. És Gyulafehérvárnál szintén így nyilatkozott meg korai tudványa s a Kecskékő, Csáklyakő, Pilis jellemző hegyalakzataiban gyönyörködve már ötödik osztályos tanuló korában megkezdte azokat a vázlatokat, melyeket folyvást finomuló izléssel és gazdaguló technikával élte fogytáig tovább gyakorolt, úgy, hogy e pusztán kedvtelésből, jóformán a maga gyönyörűségére telerajzolt vázlatkönyvek és festmények egész gyűjteményt tesznek hagyatékában. Örökre kár, hogy a kit a Génusz ily szembetűnőleg a művészi pályára irányított, ebbeli hajlamainak kevésbé kedvező s a profán alkotások hétköznapiságával lenyűgöző mérnöki pályára lépett! Csakhogy a Gyárfások sajátos művészi hívatottsága még a mindennapi élet céljait szolgáló gyakorlati alkotásain is érvényesülni tudott. Hisz hivatali főnöksége alatt a háromszéki útakon még a kerékkötők, hidak, kilométerjelzők is a sablonostól elütő nemesebb habitussal üdvözlék az érkezőt. Mindenre kiterjedő finom izlése a kavicshalmoknak is tetszetősebb formát tudott adni s jóleső benyomások delejező erejével ily módon is Háromszék földjéhez igyekezett az idegen utazók lelkületét kapcsolni. Kezei alatt a legegyszerűbb műtárgyak is izléses formát öltve a turistakedv élesztőjévé váltak s tervezőjük rajongó localis patriotismusának melegsé-

gét sugározták a járó-kelőkre. Mert Gyárfás Győző a legszebbnek, a legtetszetősebbnek a földkerekségén a mi Erdélyünket s annak is Székelyföldjét szerette volna mindenkivel láttatni. Annyira erdélyinek és székelynek érezte magát, hogy ha tanulmányi szükséglete olykor-olykor külföldre kényszeríték, ott is a szűkebb hazájának elhíresítésére alkalmas módok és eszközök bilincselék le elsősorban figyelmét. Bécs, Drezda, Berlin, Lipcse, München meglátogatása után sem hódolt be, mint annyi mások teszik, a külföld magasztalói közé; hanem elmaradottságunk, szellemi szegénységünk pótolgatására még fokozottabb buzgalommal sietett onnan hozott benyomásait és tapasztalatait felhasználni. S habár Gyárfás Győző egész lelkével, lényegének minden megnyilatkozásával szülőmegyéjének kulturális és közgazdasági felvirágoztatását s jó hírnevét igyekezett szolgálni, s a magasabb hivatali érvényesülhetés csábjainak ellenállva, közszolgálati érvényesülését is abban a szűk körben várta és kereste, a politikai ármánykodás képes vala mégis kizavarni őt abból a megyéből, melynek két évtizeden át mondhatni éjét, nappalát aldozá. Ezer szerencse, hogy amikor a bántó eljárás miatt felháborodásában a magánéletbe akart visszavonulni, akkori minisztere az elbocsátását kérő kihallgatáson ritka talentumát elismerve előléptetéssel sietett őt a nem érdemelt méltatlanságért kárpótolni s olyan munkakörrel tisztelte meg, melyben Gyárfás Győző speciális erdélyrészi hajlamai az eddiginél teljesebb kielégítést nyerhettek. Így az erdélyi felföldet beszegő hegykeret két fontos útvonalának vezetőjeként újból Irnák utódai közt forgolódhatott s erdélyi felföldünk szépségeinek híresítésére és másokkal való megkedveltetésére szintén szélesebb körű alkalmat nyert. Így mindjárt 1908-ban, a Nagyszamos forrásvidékét, a Tisza délkeleti ágául szolgáló Izával összekapcsoló *salva-romului vonal* műúttá fejlesztésére nyervén kiküldetést, egész lelkesedéssel fogott a Czibles, a Láposi és Radnai hegység gerincére vezető ösvényhálózatnak és hegyvidéknek járhatóvá tételéhez s az Erdély 1911. évi 7-ik számában, a turistáinknak annyira kedvező útat, a Czibles télutói arcúlatáról rajzolt csinos képével sietett olvasóinknak bemutatni.

Ki hitte volna, hogy az a hatalmas közlemény egyúttal hatyúdalát is képezi! Hisz akkor még nagy jövő perspektíváját nyújtó tervek zsongtak soha sem pihenő agyában s a Földközi tenger medencéjének nyugati gócpontjain gyűjtögetett benyomásainak és rajzainak irodalmi értékesítésével kecsgette magát. Alig egy év előtt ugyanis 1910 tavaszán Fiuméből kiindulva az Adrián végig a messinai szoroson át Palermo, Nápoly, Genua, Merseille, Valencia ama műszaki alkotásait szemlélte meg, melyeknek a mi szirtes hegyvidékeink, különösen a békási szoros járhatóbbá tételére irányuló munkálatok részben máris hasznát láthatták. Az erdélyi részek egyik korán sírba szállott művészenek: agyalfalvi Goró Lajos festménye után egyesületünk kiadásában már közkezen forgó Gyilkostó műútjának vezetése képezé t. i. L. Gyárfás Győző legutolsó életfeladatát. Gyárfás Győző a déltiroli dolomitszirtek párjaiként égnek tornyosuló Veres-

kő, Egyeskö és a többi mészóriások rejtekeibe nyomúlva, azok plasztikájáról, kőzetváltozatairól hivatali nagy elfoglaltsága közepette is tanulmányszámba vehető megfigyeléseket gyűjtögetett s kiváló gondja vala az út irányításával arra is, hogy annak szépségeiről a nagyközönség is annak idején szintén tudomást szerezhessen.

A békási állami út tudvalevőleg Csikmegye régi óhajtásaként több évi részletben valósul meg s építése 1909-ben vette kezdetét. A tervezet szerint 44.95 km. hosszú út 980 ezer koronába kerülend s Gyergyószentmiklóstól keletre a Békény mentén kapaszkodik az 1200 m. Pongráctető és 1240 méternyi Szurduktető nyergére (16 km.). Már erről a vízváltóról visszafelé a gyergyói medencén túl a Hargita átellenes láncolatával Európa legmagasabb andezittömegéül emlegetett Kelemen-havasra elragadó kilátást nyer az utazó. Majd a Vereskőpatak és Hagymáspatak által táplált Gyilkostó medencéjét, a Gyilkoshegy morena talpát érintve a Békásnak ezideig megközelíthetetlen szurdékján magas partpadok és sziklagalériák segítségével surran át útvonalunk. A 33 km-nél megnyíló szikla kaputól a hegyi lovaival, szívos fehér marháival jó névnek örvendő Békás községig illetőleg a moldovai határig az utazókat még 12 km. szelid lejtés fogadja.

I. Gyárfás Győző ezen a szirtes vad vidéken vala igazán clemében, hol minden lépten-nyomon a természeti akadályok leküzdése igényli a műszaki tudás gyors és önálló megnyilatkozását s hol az ő természetimádó hajlamainak nemesítő hatását az E. K. E. tagjaira is biztosítva láthatá. Még az előmunkálatok stádiumában hirdetni kezdé a Gyilkos-tó s a Békás-szoros elragadó panorámáinak csodás gazdagságát. Az Erdély 1910. évf. 4., 5. és 10. füzeteiben sikerült rajzaival, Málík Lorándnak s néhány kísérőjének fényképeivel megjelent Kárpáti Levelek prózában írt dithyrambusai a Coleradó világhírű Canonjára emlékeztető Békás szoros szépségeinek. Mintha korai elmúlásának balsejtelme siettette volna tollát s félnie kellett volna attól, hogy folyvást sokasodó s hazánk más részére is kiterjedő hivatali gondjai is háttérbe szoríthatják nyugodt feldolgozásánál első benyomásait, mindjárt azon melegében rendelkezésünkre bocsátá rajongó lelkesedéssel megírt úti élményeit: Tolnav Ákos «Hajnalhasadás» c. allegorikus képével igyekezvén a Békás-szoros vad romantikáját szemléltetőbbé tenni. Mert tényleg ennek a képnek igazi megtestesülése vala a Békás nabjainkig járhatatlan szirtrepedése. Pár év múlva azonban már áttöri annak szűzies homályát a Gyárfás Győző vezetése alatt gyorsan megindult új út s felde-reng itt is a civilizáció hajnalhasadása, a mikor özönlenni fog ide is bizonyára az utazók, a természetbarátok serege. Gyárfás Győző szent hite szerint a gróf Serényi Béla földművelésügyi miniszterünk és a hazai erdészet vezető férfiai által sürgetett «nemzeti parkok» megvalósításával azok sorában a Békás-szoros és Gyilkos-tó környéke elsősorban érdemelnek helyet, hisz ezeket valósággal predestinálja erre a célra az itt felhalmozott természeti csodák gazdagsága. S a vadregényes útvonal turistikai jövőjéről ábrándozva, a vadúl öszsze-vissza szagatott szirtmeredélyek tájképi változatosságá-

nál akaratlanul is busongás fogta el az ő drága Erdélyeért rajongó lelkét, mert még mindig késik a mi fenséges hegyvilágunknak a norvég fjordok rideg világát elhíresítő Normann Axelje. Erzi ugyanis, hogy a Gyilkos-tót körítő szirtetek groteszk formáiról, a Gyilkos-hasadék szirtfalának csodás hatásáról nyert benyomásait még ő sem képes kellően visszaadni. A legragyogóbb toll sem birkozhatik meg ennek a feladatnak nehézségeivel, mondja ő szent meggyőződéssel. Meg kell azokat nézni, kiált fel elragadtatásában és hogy minél többen kedvet kapjanak az ideutazásra mielőbb festményekben is siessünk azok csodáit forgalomba hozni.

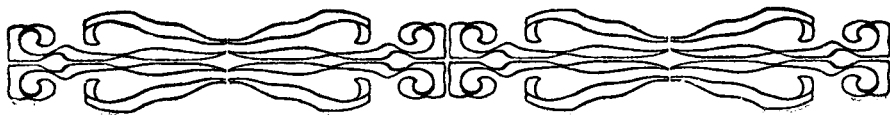
Igy szövögette szép terveit még a legutóbbi nyáron át is a Gyilkos-tónál, maga előtt látván már azt a boldog jövőt, a mikor külföldre gravitáló vagyonosabb és előkelőbb társadalmi osztályainkat a Gyilkos-tó és Békás-szoros szépségei annyira meghódítják, hogy szellemi felfrissüléseket ők is e fenséges szirtfalak lépten-nyomon váltakozó s a megvilágítás csodás változataival egész valónkat elvarázsoló panorámái közt keresik és találják. Mily szép lesz az általa álmódott jövő, mikor mások is lelkesednek az általa csak nehéz előkészületekkel mesterséges ösvényeken átélvezett benyomásokon s a tömegesen idezarándokló turisták nyomában Békás-község elzárt határszéli népére is rá fog sütni a jólét boldogító napja.

Lelekésítő eszmékkel, nemes inspirációkkal gazdagultán érkezett vissza a Gyilkos-tótól Gyárfás Győző 1912. augusztus végén Budapestre övéihez. De alig fogott ismét munkához, egy vészes kor ágyba döntötte s pár nap multán, alig 58 éves korában, szeptember 22-én egész váratlanul kiragadá kezeiből teremtő műszereit s időelőtti halálának hiob postájával rendíté meg hazaszerte tisztelőinek nagy seregét.

Mert bár túlságig vitt szerénysége távol tartá őt a nyilvános szereplés színtereitől s csendes elvonúltságban imádásig szeretett családjának, kedvenc tanulmányainak s egész muzeummá gazdagodott közetgyűjteményének szentelé a hivatali elfoglaltságtól rendelkezésére maradt rövid pihenőket, azért mégis általános szeretet és tisztelet részese vala Gyárfás Győző mindenfelé, hol életében megfordulhatott. Különösen megható módon nyilatkozott meg az ő egyéni derék-ségének, szeretetreméltóságának és szolgálati sikereinek elismerése a temetés alkalmával, mert nem csupán tisztársai, Beöthy László kereskedelemügyi minisztertől kezdve, halmozták el a gyászoló családot igaz részvétük tanújeleivel; de közel s távolból a társadalom vezető elemei, sőt a sajtó is, a főváros rideg közéletében nem éppen szokásos hódolattal adóztak Gyárfás Győző érdemeinek. S a tisztelők és gyászolók sokaságában ime az E. K. E. is helyet kér magának, mély meghatottsággal hajtván meg lobogóját annak a Gyárfás Győzőnek idő előtt feldomboruló sirjánál, ki eszméinknek a hivatali és magánéletben szóval, tettel a közjó javára mindig kézszen álló tollával és illusztrációjával igazi apostola vala s rövid élete egész munkáját a szó legigazibb értelmében a székelység s az erdélyi föld szeretetének és ismertetésének szentelte.

Aldás emlékezetén!

Téglás Gábor.

Kirándulás a Pojána-Ruszká keleti lejtőire.

Irta: dr. Gaal István.

A Retyezátot s a Határszéli Havasokat leszámítva, Hunyadmegyében minden esetre a Pojána-Ruszká hegység nyújt legtöbbet túrista kirándulási tekintetben. Hegyszerkezetani (tektonikai) fölépítése és hegyrajzi kialakulása egyaránt gazdagok oly mozzanatokban, amelyek a mai szebbnél-szebb tájképek szülő okai s amelyek tanulmányozása rendkívül érdekes. Annál meglepőbb, hogy túrista irodalmunkban nem találjuk méltatását, sőt rövid megemléését is alig.

Igazán sajnálom, hogy eddig nem találhattam módot a Pojána-Ruszká egész területének túristasági átkutatására és megismertetésére, jóllehet azok a részletek, amelyeket alkalmam volt megismerni, eléggé sarkaltak. De minden esetre gyorsabban és alaposabban is lenne ez a földadat megoldva úgy, ha ezt az E. K. E. hunyadmegyei osztálya esetleg *vajdahunyadi alosztálya* venné kezébe. Elég szomorú, hogy a viszonyok ma még, sőt még jó hosszú ideig ezután is — nem kedveznek az E. K. E. itteni föllendülésének s így jóformán belátható időn belül a Pojána-Ruszká hegyvidéke «terra incognita» marad a túristaság szempontjából.

*

Mallász József és Seeberg Frigyes tagtársaimmal és barátaimmal két napos kirándulást terveztünk Govasdiáról kiindulva, Gyaláron, Rudán, Pojenicza-Vojnin, Bunyilán keresztül Vadu-Dobrira s onnan a Ruszka-csúcsra. Visszafelé a runki völgy festői szépségeiben akartunk gyönyörködni, útba ejtven a nagyrunki cseppkő barlangot is. Erre az útunkra azonban csak 40 órányi időt szakíthattunk s így egy részét lóháton szándékoztuk megtenni. A három mokány ló és nyereg szerszám beszerzését Seeberg barátunk vállalta magára, aki a helyi viszonyokat legjobban ismerte. S szinte különös, hogy kirándulásunk ezen kellékeinek beszerzése itt nagyon sok nehézségbe ütközött. A vidék lakossága oly szegény, hogy lova alig van. S minderre azért is tértem ki ennyire, mert a nagy utánjárással szerzett lovak sem voltak megfelelők, sőt okai voltak annak, hogy úttervünket teljesen be nem tarthattuk.

Július 14-én reggel 6 órakor indultunk útnak. Utitársaim némi szorongással gondoltak az ideai nyár szeszélyes időjárására, de mivel aneroidom állandóan «változó»-t mutatott, tar-

tósabb esőtől nem tartottam. Az indulást a lovak, nyergek (egy fanyereg is volt!) beosztása, többszöri kengyel igazítás és egymás mű-lovaglási tudományának szakértői(?) méltatása tették hangulatossá. Mind ezzel rendbe jöve vígan kocogtunk a gyönyörű govasdiali völgyben, melynek szépségeiről soha sem tudnék eleget írni. Most is szíves-örömet kitérnek rá, de miután folyóiratunk 1910. évi kötetében* elég részletesen megemlékeztem róla, az ismétlést elkerülendő csak egy-két képpel próbálom -- amennyire ez egyáltalán lehetséges -- a völgy természeti szépségeit szóhoz juttatni.

Azt is említettem már, hogy a govasdiali völgyben a kultúra nyoma valóban nem rútitó foltokat, vagy ráncokat idézett elő, sőt ellenkezőleg egy-egy szépség-tapaszt rakott a vidék arcúlatára. Ezt főként a govasdiali vasgyárig terjedő szakaszra mondhatjuk, ameddig a megyei út ki van építve. Mert azon fölül csakhamar a patak medrébe vezetett útunk. Igaz, hogy Retyisorán, az Erdélyi Bányavasút végállomásán túl

GOVASDIA. LÁTKÉP A VÍZVEZETÉKRŐL (DK. FELŐL)

(DR. SOOS L. FELV.)

igen szép szerpentin úton haladtunk fölfelé, mind magasabbról gyönyörködhetve a szemünk elé táruló mészkő sziklás, festői tájkép szépségeiben.

Másfélórai kényelmes lovaglás után Gyaláron voltunk s így kiinduló pontunktól, (400 m. t. sz. f. magasságból) 750 m.-re emelkedtünk. Gyaláron hiába kíséreltük meg fanyergünk kicserélését, valamint a barlangi fényképezés céljaira magnezium szalag beszerzését (melyet Déván és Vajdahunyadon sem tudtunk kapni).

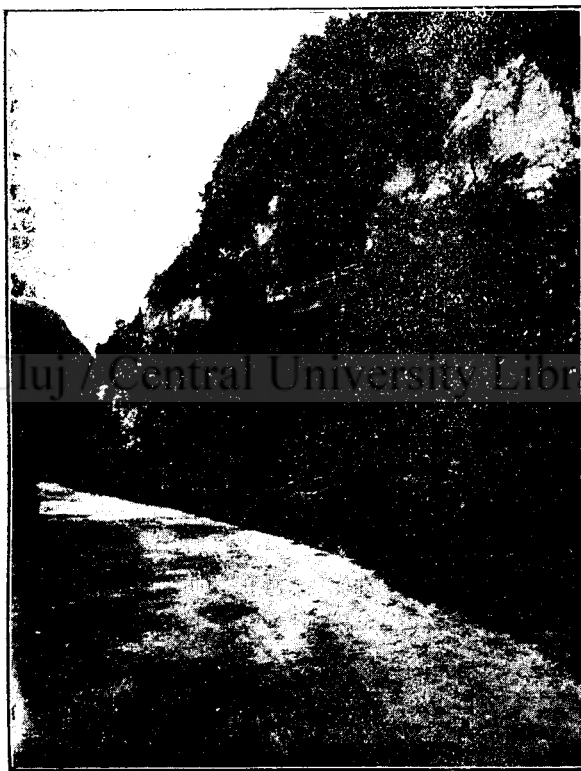
Gyalárról NYDNY felé az egyenesen Vadu-Dobrira vivő sodronykötél-pálya mentén haladtunk. Útunk csak igen mérsékeltten emelkedett s így még gyöngé lovaink is bírták. A gerincen vezető útról pompás kilátásban gyönyörködtünk s va-

* Utazás Vasországban.

lóban jól esett szemünknek az egymás mellé sorakozó gerincek dús, élénk zöld színe. Alig mutatkozott itt-ott egy-egy tisztás, vagy kopár folt s ezt még sem untam meg. Mindég az jutott eszembe, mily éles az ellentét a múlt nyáron alaposan megszemléltem Mezőség kopár lejtői s az itteni tájkép közt. De hát persze! Hiszen most a hunyadmegyei Erdőhátságon járunk!

Az erdőháti falvak a gerinceken, ezeknek egy-egy nyeregében húzódnak meg. Itt még elég sűrűn sorakoznak egymás mellé: de bizony nagyon nyomorúságosak. Egymásután hagytuk el Ruda, Pojenica-Vojni és Bunyila községeket. Bunyilán túl már 1000 méteren fölül jártunk s teli tüdővel szívtuk be a pojánák (erdőtisztások) balsamos levegőjét. Nem is

GOVASDIA. A FALU ÉS VASGYÁR KÖZTI RÉSZLET, A BÁNYAVASÚT ALAGÚTJÁVAL (DK. FELŐL.)
(SZERZŐ FELVÉTELE.)

állhattuk meg, hogy 1100 m.-en egy kissé meg ne állapotjunk. Hamarosan előkerült a fényképező-gép, no meg Mallász barátunk rovar-hálója is. Legnagyobb sajnálatunkra azonban egyáltalán nem elégített ki sem a rovar zsákmány, sem pedig a képek élessége. A festői tarka virághímes réten alig «hemzsegett» egy-két rovar, (a lepke jóformán ritkaság számba ment!) s miután a levegő úgy szólván páratelt volt, a felhőtlen égbolt dacára sem juthattunk jó föl vételhez. Akármennyit próbáltuk, a Retyezát homályos körvonalaiban is imponáló

körrajza nem került lencséinkre. Tiszta időben mesés képre tehattunk volna szert.

Igy azonban a kevéssel is be kellett érniünk, amint azt a mellékelt kép mutatja.

Itt jegyzem meg, hogy nagyjában a Retyisórától Bunyiláig vont egyenes jelzi az elsőkori mészkő és csillámos agyagpala érintkező vonalát is. A Bunyilára vezető úton igen jól láthatunk, hogy dél felé simára koptatott és egyenletes lejtőjű palagerincek vannak előttünk, míg észak felé sokkal festőibb a mészkő vonulat szaggatott körrajza.

Már Bunyilán figyelmeztettek rá, hogy erre felé érik az áfonya, a havasalji táj legízletesebb gyümölcsének egyike. S valóban hamarosan rá is bukkantunk. A flóráról szólva, megemlítem még az itt dúsan pompázó foltos kosbort (*Orchis maculata*), amely itt föltűnő hajlandóságot mutat az albinizmusra. Remek szép hófehér példányokat láttunk.

Rövid falatozás után ismét útnak eredtünk, azaz inkább csak akartunk. Egyik lovunk ugyanis egyszerre, minden előzetes bejelentés vagy átmenet nélkül annyira kezdett sántítani, hogy borzasztó. Bosszankodtunk is, okoskodtunk is, mert valóban volt rá elég okunk. Minden tudományunkat elővéve, szigorú lövizitet rögtönöztünk, de sem külső sérülést, sem patkolási hibát, sem más egyebet nem tudtunk megállapítani. De nem részletezem. A következmény az volt, hogy ezentúl csak «mérsékelt» lépésben haladhattunk, ami alapos késedelmet jelentett s már is előre vetette árnyékát az a veszedelem, hogy a Ruzka-csúcsra nem tudunk feljutni.

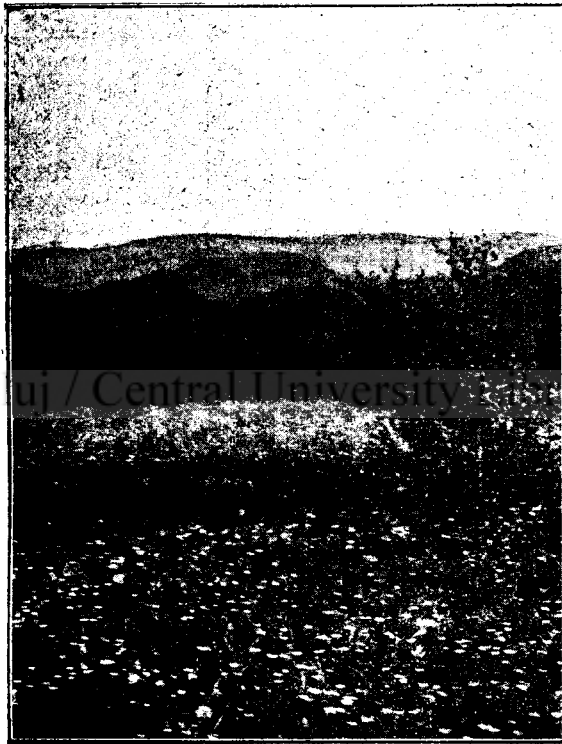
Délután félkettőkor érkezettünk a Vadu-Dobrihoz tartozó Károly-bányára, (a katonai térképen Maschinen St.-Gruniului), ahova két esztendő óta Vadu-Dobriról minden élet átterelődött, miután ez utóbbi helyen volt szenelő állomást beszüntették.

Károlybányán igen jól fölszerelt vendéglő van, amelyben sok kisvárosit megszégyenítő ellátásban részesültünk. S épp ezért még inkább csodálkoztam annak hallatára, hogy mintegy 3—4 év óta nem jártak itt túristák. Jó hangulatunkat azonban alaposan lehűtötte az a gond, hogy mikép értékesítsük lesántult lovunk bőrét, (mert már halálnak szántuk a nyomórúttat) s főként, hogy mi módon lehetne mégis eljutni a Ruzka 1358. m. magas csúcsára. Hiszen légvonalban csak 11 km. távolságban voltunk tőle, ami, igaz, a valóságban 17—18 km-t is kitesz. Lóháton 3 órai út. Mire indulhattunk volna, fél 4 óra lett délután; s hozzá semmiképp sem tudtunk egyetlen friss lovat sem szerezni. Eppen újhold lévén, másrészt pedig a hegyek közt korán is sötétedik s így a visszatérés is nagyon körülményes lett volna. Azt pedig úgy-e, említenem is fölösleges, hogy sem a Ruzka-csúcsra, sem közelében túrista menedékház, sőt még egyszerű sztrina sincsen. A szabadban való hálásra sem gondolhattunk az éjjeli hideg, a fenyegető eső s megfelelő fölszerelés hiánya miatt.

Ezzel a tervünkkel tehát alaposan befagyunk. Itt ugyan azt is elárulom, hogy a csúcs megmászását egyedül én szorgalmaztam makacsul, mert útitársaimat úgy látszik mégis megviselte idáig is a nyereg, akármennyire is tagadták!

Mit volt mást mit tennünk: lesétáltunk Vadu-Dobrirra s

onnan gyönyörködtünk a Ruszka csúcsban, melynek kopár tetején a háromszögelési pont jelét is jól láthattuk. Fénykép-fölvételem — sajnos — nem sikerült úgy, hogy itt közölhetném. Mallász barátunk azonban eredményesebben munkálkodott, a szerte heverő fatörzsek alól gazdag rovar faunát zsákmányolván. Este felé pedig alkalmunk nyílt az etnografizálásra is: egy száll oláh cigány egyetlen nótájára táncra perdülvén a telep fiatalsága. A viseletről itt csak általánosságban jegyzem meg, hogy csak apróságokban tér el az általános erdőháti tipustól. Föltűnő azonban, hogy általában jobb módú s a tisztaságot szerető nép benyomását kelti. S mintha a civilizáció egy fuvallata is érintette volna ezt a szűzies vidéket! Beszédbe elegyedtünk a fiatalabbakkal s legnagyobb meglepe-

A POJÁNA-RUSZKA KELETI NYULVÁNYAI BUNYILA KÖRNYÉKÉN. (SZERZŐ FELV.)

tésünkre olyan értelmes feleleteket kaptunk *magyarul* hogy elámúltunk.

Egy ízben már a gyaláriakról is megírtam, (Erdély 1910. évf. 44. l.) hogy meglepő a magyar nyelvtudásuk. S amin még inkább csodálkoztam, az a kiejtés helyessége. De míg Gyáláron a nagyarányú bányatelep számos lisztviselőjével mégis csak hathatós segítségére lehet és van is a tanítónak, Vadu-Dobrin bizony — jóformán teljesen elszigetelve minden magyar helytől — még erre sem gondolhattunk. S nem habozom kimondani, hogy Vadu-Dobri klasszikus példája annak, hogy az állami iskola, természetesen olyan tanítóval az élén, mint

itt *Heczke Pál* volt, (aki ma már Govasdián folytatja érdekekben és sikerekben dús pályafutását), egymagában is képes a magyar nyelv terjesztésére, még teljesen oláh vidéken is. Mert hogy a tótok közt aránylag könnyen lehet, számos esetben láttam.

Miután ilyformán Vadu-Dobriról el nem mozdúlhattunk, megtekintettük itt a sodronykötél-pálya végállomását, valamint a Károly-bányát, melyből két év óta havonta átlag 2500 q. elég jó minőségű barnavaskövet szállítanak Vajda-Hunyadra. S úgy látszik, még nagyobb mennyiségre is van remény, mert a kincstár pörkölőket is építtetett s általában nem fukarkodik a telep fölszerelése tekintetében.

ERDŐHÁTI OLÁH NÉPVISELET

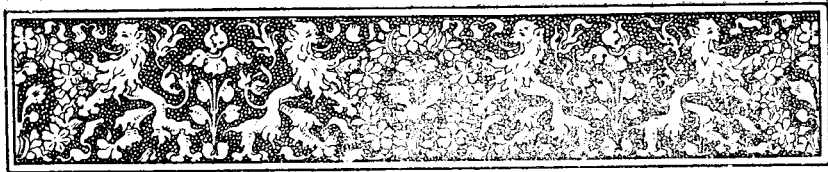
(LATZINA FÖLV.)

A vízivók számára megjegyzem még azt is, hogy Vadu-Dobri határa csakugyan bővelkedik forrásokban. A kristályos pala terület itt annyi törést, gyürődést szenvedett, hogy ily aránylag magos fekvésű, keskeny háton is sok forrás bugygyan ki. Egyébként pedig mint nevezetes vízvásztó is említést érdemel; itt ered az *Egerügy*, (általában, de helytelenül, Csernának is hívják) valamint a *Jófő* (Dobra) és a *Runki* patak is.

Kitűnő, pizstrángos vacsora után hamarosan lefeküdtünk s a kincstári telep teljes kényelmet nyújtó vendégszobájában még — álmodásra sem pazaroltuk az éjszakát.

(Vége köv.)

Egyesületi élet.

Az E. K. E. központi választmányának ülése. Az E. K. E. központi választmánya szept. 12-én (csütörtök) a Mátyás király születési házában lévő muzeumi irodában d. u. 5 órakor ülést tartott, amelyen jelen voltak: Holló Károly tanár, dr. Pataky Jenő orvos, dr. Gámán József iparkam. titkár, dr. Jékey Dániel táblabíró, Péter Béla gazd. akad. igazgató, Virágháty Gyula foggyógyász, Wergler István máv. főellenőr, Pap Kristóf birtokos, gyalui Rosenberger Mór r.-t. vezérigazgató (Budapest), dr. Török Imre orvos, dr. Imre József egyet. tanár, dr. Ruzitska Béla egyet. tanár, Sárdi Lőrinc, Regiusz Arthur, gr. Lázár István és M. Kovács Géza főtitkár. Elnökölt gróf Lázár István elnök, jegyzett Holló Károly jegyző, előadott M. Kovács Géza főtitkár. Elnök megnyitva az ülést, bejelentette, hogy br. Mannsberg Sándor betegsége, továbbá dr. Kosutány Ignác, dr. Szádeczky Lajos, Tanács József és Merza Gyula akadémiyoztatásuk miatt elmaradásukat kimentették. Tudomásul szolgál. Felolvastatott a múlt ülés jegyzőkönyve és az minden észrevétel nélkül hitelesített. Ezután M. Kovács Géza főtitkár tette meg jelentését az egyesület egy havi életéről, felemlítve az egyesületnek a fogarasi havasokba tett igen szépen szépen sikerült magashegységi kirándulást. A múlt hónapban kirándulást rendeztek még a vasúti tisztviselői karral összefogva Vajdahunyadra és a gyalári vasbányákhoz. Képviseletet az egyesület magát a Székely társaságok szövetségének Csikszeredában tartott közgyű-

lésén. Lebonyolították négy erkölcsi testületnek csoportos kirándulását. Expediálták az »Erdély« folyóiratnak 5. számát. Tartottak egy hó leforgása alatt egy tisztikari tanácsülést és egy szerkesztőbizottsági ülést. A budapesti osztály újjászervezési munkálatai serényen folynak, minek tanúsága az is, hogy az osztálytitkár, gyalui Rosenberger Mór vezérigazgató az ülésen megjelent. Választmány a jelentést jóváhagyólag veszi tudomásul és elnök külön is tolmácsolja köszönetét gyalui Rosenberger Mórnak fáradozásáért és további támogató működését kéri s eddigi fáradozásáért jegyzőkönyvben is megemlékezni kíván. Ezután gyalui Rosenberger Mór szóialt fel, megköszönte az üdvözlést és megígérte hathatós közreműködését. A tárgyszerkezettől a főtitkár ismertette az újonnan kiadandó kalauz ügyét. A szerkesztő-bizottság alakuló ülését megtartotta és mihelyt a szerkesztő megválasztására nézve intézkedett, a részletes tervezet előterjesztetik a választmányhoz. Gámán József dr. felszólalása után a jelentést tudomásul vette a választmány és egyben útasításul adta a szerkesztő-bizottságnak, hogy vegye fontolóra a kiadandó kalauznál egy esperanto nyelven írt függeléknek kiadását. Főtitkár jelenti, hogy a kiadandó turistanaptár előkészítés alatt van, egyes nyomdaktól már ajánlat is érkezett be. A részletes költségvetést a hirdetések megváltására vonatkozó tárgyalások befejezése után terjesztheti elő. Főtitkár jelenti, hogy a Földrajzi Társaságtól debreceni vándorgyűlésére, továbbá a Magyar

Turista Egyesülettől a dobogókői menedékház felavatási ünnepélyére meghívás érkezett. Tisztikari tanács javaslatára kimondotta a választmány, hogy ha jelentkező akad, a legnagyobb örömmel képviselteti magát az egyesület a testvéregyesületek ünnepélyén, ellenkező esetben pedig üdvözlő iratot küld. Főtitkár jelenti, hogy Gergely Albert és

Jékei Dániel dr. választmányi tagok több értékes könyvadománnyal gyarapították a könyvtárt, a muzeumot pedig Vincze Árpád és László Dániel értékes tárgyadományokkal. Választmány a nagy-lelkű adakozóknak jegyzőkönyvi köszönetet szavaz. Ezután felvettek 8 új tagot és miután indítvány nem adatott be, este 6 órakor elnök az ülést bezárta.

Különfélék.

Aviatikus betegségek. Miután a röpülő-sport — mert, sajnos, ma még mindig csak sport! — Franciaországban fejlődött leginkább, a francia röpülőversenyek alkalmával gyűjtött orvosi tapasztalatok tájékozhatnak leginkább azon hatások felől, melyeket a röpülés és tegyük hozzá: a mai aeroplánokon való röpülés az emberi szervezetre gyakorol.

Cruchet Mauliner orvosok szerint 1500 m. magasságban (tehát alacsonyabban, mint léghajón való fölszálláskor, vagy hegymászáskor) a légzés gyorsabb ütemű lezz, a szív gyorsabban ver; de a hegyinászáskor jeientkező émelygés és haspuffadás elmarad. Némi általános rosszullét jelentkezik ugyan, de ez talán csak a magánynak és örökös — bár részben öntudatlan — aggodalomnak tulajdonítható. Fülzúgás 1800 m. magasságban jelentkezik, szédülést azonban egyetlen aviatikus sem érzett. Morane szerint a látás nagyon éles, ami szinte különösen hangzik. A hideg 2000 m. túl válik kellemetlenné (15 fok). Különösen az u. n. sikló-röpülés okoz zavarokat; ezek érthetők is, hiszen percenként 300—400 m.-t tesz meg az ember. Ilyenkor a következő tüneteket észlelték: égés érzése az arcban, az orrnyílás nedves, de orrvérzés nincs; fejfájás, álomosság. (Ez utóbbit a Jungfrau vasút 3200 m.-ről lejöő utasain is észlelték.) Földreéréskor oly erős a fülzúgás, hogy alig hallja, amit körülötte beszélnek. Szédülés, főfájás és álomosság még néhány

óraig is kinozza a leszállt aviatikust; lélekezése azonban csakhamar rendes lesz.

Női báj és sport. Általánosnak mondható a fölfogás, hogy a sportolás a női báj tönkresilányítója. Ugyancsak ily nagy általánosságban hivatkozni szokás az angol és német »sports women«-re, mint a női bajakat meglehetősen nagy mértékben nélkülöző nőre. Akiket pedig csak számok győznek meg, az alábbi összehasonlításból — egy kiváló szobrász összeállításából — a következő adatokat nyerhetik (megjegyzem, hogy a számadatok 170 cm. magas nőre vonatkoznak):

	Eszményi alak:	»Sports women«
mellbőség	96 cm.	84 cm.
csípőbőség	106 »	95 »
comb bőség	85 »	79 »
lábikrabőség	30 »	30 »
csukló bőség	16 »	18 »
kéz hossza	17 »	19 »
lábfej hossza	23 »	27 »
testsúly	70 kg.	64 kg.

Ezekből is kitűnik, hogy a sport-hölgy szikárabb, csontosabb, s legfőltűnőbbek a kéz és lábfej méretei. Nyilvánvaló az is, hogy a főntebbi méretküiönbségek egyáltalán nem jellemzik, illetve nem jellemeznék előnyösen a sportúzó nőt. Mert itt mindjárt meg kell jegyeznünk, hogy ezúttal ezek a számok nem megbízhatók. Egyrészt, mert a sporthölgy adatai — több-kevesebb pontossággal — ráillenek minden csontos

germán nőre, még akkor is, ha sportot egyáltalán nem űz. Ez tehát inkább rossz jellemkép, nem pedig sport-hatás. Másfelől pedig igen sok bizonyítékunk van arra, hogy a szép nő szép marad minden sportolás mellett is. Sőt!

De... — s ezt igazán figyelmébe ajánlhatjuk a nőknek! — minden esetre tény az, hogy a mértéktelen s főként *egyoldalú* sportolás megzavarhatja a vonalak és arányok összhangját; ami különben igazán önmagától érthető. A legfontosabb pedig: a női báj, kecsesség minden mozdulatukban benne legyen — még sportoláskor is! *Gé.*

Vasút a Góbi sivatagon keresztül. A nagy óceánokon ma már valóban nagy gyorsasággal juthatunk át. A nagy kontinensek sokkal járhatóbbak; de lassan-lassan, még a röpülés korszaka előtt, elérkezik az az idő, amikor a legnagyobb sivatagokat is úgy behálózzák a vasúti vonalak, mint ma az Alföldet. A legjárhatóbb sivatagok egyike a Góbi, amelyet 1—2 év múlva szintén vasút fog átszelni. Még ez év folyamán kiépítik az omszki vonalat a Bajkal tóig; ennek keleti partján van Miszovája állomás. Innen a vasút délkeletnek fog fordulni, a Kiachtánál eléri a mongol határt, s egyúttal a Góbi sivatag északi peremét.

Kiachtától aztán nekivág a sivatagnak, s egyenesen délkeletnek tartva Kalganba jut, amely már a Góbi túlsó szélén, s a tulajdonképeni Khina területén van. Kalgan egyébként már 1909 óta vasúti állomás, még pedig a khinaiak első igazi nemzeti vasútja (Kalgan—Peking), melyei khinai pénzzel, anyaggal, khinai munkások építettek. A nemzetközi forgalomra nagy hatása lesz az új vonalnak, mert igen sokkal hozza közelebb egymáshoz Eurázia nyugoti és keleti népeit. Igy pl. Budapestről nem egészen 10 nap alatt Pekingben lehetünk. Ilyenformán: Budapest—Pétervár (2074 km. = 40 óra), Perm (1716 km. = 41 óra), Irkuck (3728 km. = 90 óra), Kjachtán, Kalganon át Pekingbe (2000 km. = 53 óra). Összesen tehát 9518 km. utat 223 óra, vagyis 9 nap és 7 óra alatt lehet megtenni. Igen fontos ez a vonal a teakivitel szempontjából is. A karavánok 40—60 nap alatt jutottak keresztül a Góbi sivatagon, míg így ugyanannyi óra is elég lesz. S miután Khina a legnagyobb tea-termelő ország, nagymennyiségű teára számíthatunk, ami esetleg abba a helyzetbe hozhat minket, hogy aránylag olcsón s valószínűleg teához jutunk. Ha ugyan az orosz vasútasok nem cserélik ki útközben... *Gé.*

Könyvesház.

Marosvásárhelyi Lexicon cím alatt mostanában (1912) jelent meg *Szentgyörgyi Dénes* szerkesztésében egy hasznos útmutató és tájékoztató könyv a szépen fejlődő székely fővárosról. Célja és tartalma az, hogy megismertesse azoknak a férfiaknak életrajzát, akikről Marosvásárhelyt utcát neveztek el. Mert megjegyzendő, hogy a város több mint száz utcáját a magyar történelem, irodalom és politikai élet főbb szereplőiről s a város kiváló szülötteiről neveztek el. A lexicon tehát ezek életrajzát

közli dióhéjba szorítva. arcképeikkel is illusztrálva. Megelőzi mindezeket a város rövid története, s Bernády György polgármester életrajza. Az utcanevek beürendben következnek. A kiválóbb történelmi nevek és életrajzok a következők: Apafi Mihály, Attila, Árpád, Barcsay Ákos, Battyhányi Lajos, Báthory István, Bem József, Bercsényi Miklós, Bethlen Gábor, IV. Béla király, Bocskay István, Borsos Tamás, Csaba, Damjanich János, Deák Ferenc, Dugovics Titusz, Előd, Erzsébet királyné,

Ferencz József, Frangepán Ferenc, Gábor Áron, Hunyadi János, József főherceg, II. József császár, József nádor, Kálvin János, Kapisztrán János, Kinizs Pál, Kiss Ernő, Kossuth Lajos, Nagy Lajos király, Lehel, gróf Leiningen Károly, Mátyás király, Mikses Kelemen, II. Rákóczi Ferenc, I. László király, gr. Széchenyi István, Szondy György, Teleki Mihály, Thököly Imre, Vasváry Pál, Werbőczy István, Wesselényi Miklós, Zrinyi Miklós. Kiváló írók, művészek, politikusok közül utcanevet kaptak: Aranka, Arany János, Bajza, Baross Gábor, Berzsényi, Bolyai Farkas, Czuczor, Csokonay, Deák Farkas, Dessewffy Arisztid, br. Eötvös József, Garay, Jókai, Jósika, Katona, Kazinczi, Kemény Zsigmond, Kisfaludy Károly, Kölcsey, Körösi Csoma Sándor, Lavotta, Liszt Ferenc, Mentovich Ferenc, gr. Mikó Imre, Mikszáth, Munkácsi, Pázmány Péter, Petelei, Petőfi, Sándor János, Szigligeti, Tinódi Sebestyén, Tisza Kálmán, Toldy Ferenc, Tompa Mihály, Vas Gereben, Vörösmarty Mihály, Zichy Mihály. E nevek már magokban mutatják, hogy mily széleskörű történelmi és irodalmi anyag van összehalmozva

e Lexiconban, több írónak többé-kevésbé értékes feldolgozásában. Van szóciken kívül a Bodor-kútról, a Bem szoborról, Erzsébet-ligetről, a Casinóról, a Rákóczi-hidról, a Teleki-könyvtárról, a Vértanúk emlékééről, a városi orsz. képviselőiről stb. Minden esetben hasznos tájékoztató a város polgársága számára e könyv, melyből tájékozódást szerezhetnek a kevésbé irodalmi műveltségűek is, hogy kik voltak azok, kikről utcákat neveztek el. A Lexicon remélt folytatásában ki fog terjeszkedni a város közintézményei ismertetésére is. Mindenesetre hasznos dolog lenne egy jó helyrajzi *térképet* is adni hozzá, mely az idegeneknek is jó tájékoztató lenne.

Kár, hogy a könyv kiállítása nagyon fogyatékos, a papír és nyomás silány, a képek elmosódottak, a szöveg közé hirdetések vannak beékelve, ami üzleti jellegűvé deválva a különben hasznos könyvet, mely összesen 118 cikket tartalmaz.

Terjedelme 240 oldal, ára 1 k 20 f. Kapható a szerkesztőnél (Szentgyörgy-ú. 35.) Sz. L.

BCU Cluj / Central University Library Cluj

Halálozások.

Siegmeth Károly, a magyar turista irodalomnak e nagynevű, régi munkása, a Ferencz József-rend lovagja, nyug. m. kir. államvasúti igazgató-helyettes, a Magyarhoni Földtani Társulat Bariangkutató Bizottságának első elnöke f. évi április hó 21-én reggel, 67 éves korában Munkácson — hova csak napokkal azelőtt költözött — hirtelen elhunyt. Külföldi származásának ellenére igen lelkes magyarrá lett; buzgó híve volt a magyar turistaság fellendítésének s mint ilyen, 20 év óta alelnöke a Felsőmagyarországi Kárpát-Egyesület Keleti Osztályának, amelyben maradandó alkotások őrzik meg a nevét. Munkás életének méltatása a nevezett társaság feladata lévén, folyóiratunkban csupán e néhány sorban idézzük nevét olvasóink kegyeletes emlékezetébe.

O.

Imets F. Jákó apátkanonok, a székelységnek kitűnő harcosa elhunyt. Imets F. Jákó 1837-ben Tusnád községben született, 1861-ben szenteltetett pappá és azután a gyulafehérvári főgimnázium tanárává és székesegyházi káplánná nevezetett ki. Élénk irodalmi munkásságot fejtett ki és nagy előszeretettel foglalkozott történelmi dolgozatokkal. Majd megbízott a csíksomlyói főgimnázium igazgatásával, 21 éves igazgatói pályafutás után mester-kanonokká és Gyulafehérvár város plébánosává nevezett ki. 1902-ben olvasókanonokká lépett elő. A múlt évben ünnepelte félszázados papi jubileumát és a folyó évi ősz elragadta az élők sorából azt a fáradhatatlan, törekvő székelyi férfit, aki egyesületünknek az alakulás kezdetétől fogva hűséges tagja és támogatója volt.

Főszerkesztő: dr. Szádeczky Lajos. Felelősszerkesztő: M. Kovács Géza.